

МР «Горный улус» Республики Саха (Якутия)

МБОУ «Джикимдинская СОШ им. Софр.П.Данилова»

«Рассмотрено» на заседании МО учителей гуманитарного цикла протокол № _____ от _____ руководитель МО: _____ (Данилова Р.Г.) « ____ » _____ 2021 год	«Согласовано» Заместитель директора по УР: _____ (Кузьмина Е.М.) « ____ » _____ 2021 год	«Утверждаю» Приказ № _____ от _____ Директор МБОУ «Джикимдинская СОШ им.Софр.П. Данилова»: _____ (Саввин А.А.) « ____ » _____ 2021 год
---	--	--

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по якутскому языку

Уровень образования (класс): 7

Количество часов: 35

Учитель: Павлова Л.П.

Программа разработана на основе: Саха тыла үлэлиир бырагыраама: 5-9 кылаас/ааптардар Г.Г. Филиппов, Г.И. Гурьев – Дьокуускай: Бичик, 2016 – 40 с. (саха оскуолата)

Дикимдя 2021

Учебник, авторы: Филиппов Г.Г., Гурьев Г.И., Манчурина Л.Е., Семенова А.Д. Саха тыла. Морфология. 7 кылаас. – Дьокуускай: Бичик – 2016.

Быһаары сурук

Саха Республикатыгар орто оскуолаҕа саха тылын үөрэтии государственнай суолталаах икки докумуонна олоһуорар:

1. 1992 с. Муус устар 4 күнүгэр Ыллыбыт Саха Республикатын Конституциятын 46-с ыстатыйатыгар «Саха Республикатын государственнай тылларынан саха уонна нуучча тыла буолар» диэн суруллубута. Ол аата саха тыла үөрэххэ, үлэҕэ-хамнаска, дьыала-докумуон толруутугар, общественной олох бары эйгэтигэр толору туттуллар бырааптаах буолар.
2. СР Правительствота 1991 с. Нам ыйын 23 күнүгэр «Саха Республикатын национальной оскуолаларын саңардан сайыннарыы концепциятын» бигэргэппитэ. Концепция оҕо кыра саһыттан орто оскуоланы бүтэриэр диэри төрөөбүт тылынан иитиллэр, үөрэнэр конституциянан көрүллүбүт демократической быраабын олоххо киллэрэр принциби тутуһар.

Оҕо төрөөбүт тыла үөрэҕи-билиини кэбэҕэстик ылынар, өйө-толкуйа тобуллар, майгыта-сигилитэ олохсуйар, айар-тутар дьобура сайдар айылҕаттан айыллыбыт эйгэтэ буолар.

Норуот олоһун олоҕо, тына-дьылҕата тылыгар сөңөн сылдыар. Оҕо төрүүбүттэн ийэ тылын эйгэтигэр иитилиннэбинэ, омук кутун-сүрүн, өр үйэлэргэ муспут муударанын этигэр-хааныгар иңэринэр, төрөөбүт тылын, бэйэтин омугун ытыктыыр-харыстыыр киһи буолар. Ийэ тыллаах киһи атын омук дьонуну кытта тэңнээбин билинэн, дьиң интернациональной тыыңна иитиллэр.

Хайа да омук төрөөбүт тылын билэр, таптыыр, сыаналыыр кэнчээри ыччаттаах буоллабына, тыыннаах буола, салгыы сайдар, барбарар кыахтанар. Тыл – бүтүн норуот национальной баайа, кэлэр кэскилэ.

Саха тыла- саха оскуолатыгар үөрэх тыла, били-көрүү төрдө буолар. Үөрэнээччи тлы үөрэбин туһунан сүрүн өйдөбүлэ, ситимнээн саңарар үөрүйэҕэ, ырытар-толкуйдуур, оңорон к көрөр дьобура маңнай төрөөбүт тыл уруога олохсуйар.

Онтон салгыы оҕо атын үөрэх предметтерин ис хоһоонун төрөөбүт тылынан ордук чэпчэкитик өйдүүр. Билиитэ-көрүүтэ кэңээн истэбин ахсын тылын саппааһа байар, оно атын предметтери сахалыы үөрэтии төрөөбүт тылы баһылыырга көмөлөһөр.

Төрөөбүт тылын үчүгэйдик билэр үөрэнээччи ол өйдөбүлүгэр, сатабылыгар, үөрүйэбэр тирэбирэн, нуучча тылын, омок тылларын эмиэ түргэнник үөрэтэр. Хас да тылы билэр киһи информацияны ылар, туһанар кыаба улм улаатан иһэр.

Ити курдук саха тылын оскуолаба үөрэтии бары предметтэри үөрэтиини кытта быһаччы ситимнээх, онно акылаат буолар ураты суолталанар

Итинэнэ сибээстээн саха тылыгар орто оскуоланы бүтэрэр үөрэнээччигэ маннык ирдэбили туруорар:

- 1) Үөрэнээччи үлэбэ-хамнаска, дыалаба-куолуга, общественной олоххо төрөөбүт тылынан хомойдук кэпсэтэр, санаатын сааһылаан этэр, суруйар.
- 2) Саха тылын үөрэбин, тыл культуратын туһунан өйдөбүлү ылар, литературнай нуорманы билэр, төрөөбүт тылын барба баайын сыаналыыр, сатаан туһанар.
- 3) Ийэ тылын баайынан, кэрэтинэн киэн туттар, төрөөбүт тыла сайдарын туһугар туруулаһар, кэлэр көлүөнэбэ тириэрдэр ытык иэстээбин өйдүүр.

Төрөөбүт тылы оскуолаба үөрэтии

Билиңци үөрэх этэринэн, тылы билии икки таһымнаах:

- 1) литературнай тыл нуорматын баһылааһын, ол аата тыл фонетической, лексическэй, грамматической сокуоннарын билии;
- 2) тыл культуратын ирдэбин, стилистиканы били, а.э. тыл олоххо туттулар сиэрин, үөрүйэбин, быраабылатын тутуһан саңары, суруйуу.

Итиннэ олобуран, билигин саха тылын орто оскуолаба үөрэтии икки хайысханы тутуһар:

- а) саха тылын үөрэбин туһунан өйдөбүлү, литературнай тыл нуормаларын билии;
- б) тыл культуратын, стилистика ирдэбиллэригэр тирэбирэн, ситимнээн саңарар үөрүйэби сайыннары.

Онон саха оскуолатыгар саха тылын үөрэтии функциональной хайысхалаах принциби тутуһар. Саха тылын үөрэтии манны кис хоһоонноох буолар:

Лексиканы үөрэтии саха омок тылын барба баайын арыһан, тылы араас эйгэбэ, араас сыалга-сорукка сатаан туттар кыабы биэрэр.

Фонетика салата саха тылын дорбоонун ураты айылгытын көрдөрөн, саха тылын үйэлээх үгэстэрин харыстыырга омок охсор.

Морфология араас саңа чааһа үөскүүр уонна уларыһар халыбын үөрэтэн, тыл литературнай нуорматын арааран билэргэ уонна тутуһарга үөрэтэр.

Синтаксис сахалыы этии эгэлгэ арааһын билиһиннэрэн, үөрэнээччи саныыр санаатын толору этэригэр, ситимнээх саңата сайдарыгар төрүт буолар.

Таба суруйуу уонна сурук бэлиэтин быраабылата сахалыы сурук тыла халбаннабат биир бигэ көрүңнээх, түргэнник өйдөнөр буоларын хааччыйар.

Тыл кулурата, стилистиката уонна функциональнай истиил өйдөбүллэрэр үөрэнээччи саңарар саңата ыраас хомоһой, этигэн, үрдү културалаах буоларыгар көмөлөһөр.

Үөрэх предметин үөрэтии түмүгэ.

Ытык өйдөбүллэри иңэрии түмүгэ

(Личностные результаты)

Саха тылын оскуолаһа үөрэтии кэмигэр оһо маннык ытык өйдөбүллэри (духуобунай сыаннатстары) ингэриннэһинэ төрөөбүт тыла сайдарыгар бэриниилээх, эппиэтинэстээх буоларыгар, бэйэтин кыаһын толору туһанарыгар эрэниэххэ сөп.

Төрөөбүт тыл – омугу сомоһолуур тыл буоларын өйдүүр.

Төрөөбүт тыл төрүт айылгыта, үйэлээх үгэһэ, этигэн кэрэтэ норуот тылынан уус-уран айымньытыгар уонна уус-уран литератураһа сөнмүтүн билэр.

Төрөөбүт тылын сайыннарар, кэлэр көлүөнэһэ тириэрдэр ытык иэстээһин, ийэ тыл үйэлэргэ чөл туруктаах буоларыгар тус оруоллааһын өйдүүр.

Төрөөбүт тыл иитиллэр, үөрэнэр, айар-сайдар тыл буоларын итэһэйэр.

Төрөөбүт тыл элбэх омук алтыһан бииргэ олорор кэмигэр, икки (элбэх) тылланыы усулуобуйатыгар хас биирдии киһиттэн харыстабыллаах сыһыаны эрэйэрин өйдүүр.

Үөрэх сатабылларын сайыннарыы түмүгэ.

(метапредметные результаты)

Бэйэни салайынар сатабыл.

Тылын сайыннарар сыалы-соругу таба туруорунар, сатаан былаанныыр, туох-ханнык түмүккэ кэлиэхтээһин быһа холоон билэр. Тугу билэрин-билбэтин, туг ситэри үөрэтиэхтээһин арааран өйдүүр. Сылга бииртэн итэһэһэ суох төрөөбүт тылга аналлаах бырайыактарга кыттан(тус бырайыак, коллективнай бырайыак) үлэлиир.

«Тылы сэрэйэр» дьобуруу (языковое чутье, чувство языка) сайыннарыы. Бэйэтин сааһыгар сөп түбэһэр тиэкискэ үөрэппит матырыйаалын сүннүүнэн тыл литературнай нуормата саңарар эбэтэр суруйар киһи тылыгар

төһө сөпкө эбэтэр сыһа туттулларын тута «сэрэйэн» билэр, итэбэһин, албаһын быһаарар, көннөрөр, бэйэтин тылыгар-өһүгэр тыл нуорматын ирдэбилин тутуһарга дьулуһар.

Тылын сайыннарар баһаны үөскэтии (потребность в совершенствовании собственной речи). Төрөөбүт тылын барба баайын сыаналыыр, тыл кэрэтигэр умсугуйар, этигэн тыл күүһүн, кыабын толору туһанарга, тылын-өһүн бэйэтэ сатаан чочуйан, тупсаран, санаатын сиһилии этэргэ, кэпсииргэ дьулуһар.

Хонтуруолланыы. Бэйэ саңатын өрүү кэтэнэр, көрүнэр, албаһа суох саңарарга, санаатын сиһилии этэргэ, кэпсииргэ дьулуһар.

Хонтуруолланыы. Бэйэ саңатын өрүү кэтэнэр, көрүнэр, албаһа суох саңарарга, санаатын ыпсаран, хомоһойдук этэргэ кыһаллар.

Билэр-көрөр сатабыл. Сүрүн үөрэнэр сатабыл.

Үлэ сыалын-соругун таба туруоруу. Төрөөбүт тылын үөрэтэригэр сыал-сорук туруорунан көдүүстээхтик үлэлиир.

Билиини-көрүүнү кэңэтэр араас матырыйаалы туһаныы. Сахалыы үөрэх-наука литературатыттан (тылдыттартан, ыйынньыктартан, энциклопедиялартан, араас кинигэттэн) туһаннаах информацияны, билиини дөбөннүк булар, бэлиэтэнэр, түмэр, ситимниир араас ньыманы табыгастахтык туһанар. Сахалыы тахсар оһоһо аналлаах республика, улус, оскуола хаһыаттарын-сурунаалларын тиһигин быспакка ааһар, араадьыйанан, телевизорынан сахалыы биэриилэри сэргээн истэр-көрөр, үөрэбэр, чинчийэр, айар үлэтигэр көдүүстээхтик туһанар. Сахалыы үөрэби сайыннарар интернетсайттартан туһалаах наадалаах информацияны булан, сөпкө наардаан туһанар; тиэкиһи компьютерга сахалыы шрибинэн бэйэтэ тэтимнээхтик бэчээттиир; интернет нөнгүө сахалыы ытыллар араас тэрээһиңнэ төрөөбүт тыл литературнай нуорматын тутуһан, көхтөөхтүк кыттар.

Билиини сааһылааһын (структурирование знаний). Саңа билии ыларга баар билиитигэр тирэбирэр. Атын предметтэргэ ылбыт билиитин сатаан ситимниир (интеграция знаний).

Тобулук өйү сайыннарар үөрүйэхтэр. Төрөөбүт тыл оскуолаба оһону сайынарар үөрэх тутуах салааларыттан (предметтэриттэн) биирдэстэрэ. Онон үөрэнээчи саха тылын үөрэтэр кэмигэр үөрэнэргэ төрүт буолар өй үлэтин сүрүн үөрүйэхтэрин баһылыыр.

Саха тылын лингвистическэй матырыйаалыгар тирэбирэн, өй үлэтин араас дьайыыларын кэбэбэстик толорор: тэннээһин (сравнение), ырытыы (анализ), холбоһун (синтез), майгыннатыы (аналогия), сааһылаан ситимнээһин (систематизация).

Итини сэргэ араас тойоннуур ньыманы (индукция, дедукция) табыгастаахтык туһанан дьону итэһэтэр, ылыннарар курдук санаатын сааһылаан этэр үөрүйэһэ сайдар.

Рефлексия. Сыалы-соруугу ситиһэр ньымаларын уонна усулуобуйаларын төһө сөпкө талбытын сыаналыыр. Үлэ хаамыытын хайдах салайан иһэрин кэтээн көрөр. Үлэ түмүгүн дьон интэриэһин, болболмототун тардар курдук сахалыы кэпсиир.

Бэлиэни-символы туһанар үөрүйэхтэр. Дорҕоон (буукуба), тыл, этии чилиэннэрин, тиэкис анал бэлиэлэрин сатаан туһанар. Анал бэлиэлэринэн был, этии, тиэкис моделын онорор. Бэриллитбит моделга тирэбирэн, тылы, этиини толкуйдуур, тиэкиһи айар. Этиини, тиэкиһи көннөрөргө анал корректорскай бэлиэлэри сатаан туһанар. Лингвистическэй билиини араас таблица, исхиэмэ, модель, диаграмма көмөтүнэн көрдөрөр. Таблицанан, исхиэмэнэн, моделинан, диаграмманан көрдөрүллүбүт лингвистическэй билиини өйдүүр уонна кэпсиир.

Бодоруһар сатабыл.

Бииргэ үлэлииргэ үөрүйэх. Дьону кытта бииргэ алтыһан үөрэнэр, үлэлиир араас ньыманы баһылыыр (пааранан, бөлөһүнэн, хамаанданан о.д.а.). Саастыылаахтарын, улахан дьону кытта айымньылаах алтыһыы туругар кэбэһэстик киирэр (продуктивное взаимодействие), биир сыаллаах-соруктаах дьонун кытта таһаарыылаахтык, көдүүстээхтик үлэлиир үөрүйэхтэнэр (продуктивное сотрудничество).

Кэпсэтэр үөрүйэх. Кэпсэтии уратыларын өйдүүр, табан кэпсэтэр. Кэпсэтэр кийитин убаастыыр, сэнээрэр, санаатын болбойон истэр, ылынар. Ханнык баһарар эйгэһэ кэпсэтэригэр дьон болбомтотун тардар, сэргэхситэр, сонурһатар, көһүлүүр сатабылы табан туһанар. Кэпсэтэр кэмнэ бэйэ көрбүтүн, истибитин, аахпытын сиһилии сэхэргиир. Дьон өйдөспөт, тыл тылга киирсибэт буола төрүүттэрин сөптөөхтүк сыаналыыр, сатаан ырытар, өйдөһүү суолун дөбөңнүк тобулар.

Кэпсэтии сиэрин (речевой этикет) тутуһар үөрүйэх. Дьону кытта алтыһыыга кэпсэтии сиэрин тутуһар, туттан-хаптан бодоруһуу ньымаларын тоһоостоохтук туттар. Сахалыы дорооболоһор, билсигэр, быраһаайдаһар, көрдөһөр, бырастыы гыннарар, буойар, телефонунан кэпсэтэр, о.д.а. үгэстэри инэриммит, күннээһи олоһор өрүү туттар.

Тустаах үөрэх предметин үөрэтии түмүгэ (предметные результаты)

Саха тылын литературнай нуорматын (орфоэпическэй, лексическэй, грамматическай) тутуһар. Дорҕоону, буукубаны, тыл сүһүөһүн, сана чааһын, этии чилиэнин, судургу этиини булар, быһаарар, наардыыр.

Сахалы тба суруйуу, сурук бэлиэтин быраабылаларын тутуһар.

Тиэкис өйдөбүлүн, бэлиэтин билэр (тиэмэтэ, сүрүн санаата, аата, эпиграф, тутула, этиилэрин ситимэ).

Саныыр санаатын сааһылаан, дьонно өйдөнүмтүөтүк, тийимтиэтик этэр, тиэкис тутулун тутуһан суруйары сатыыр.

Тиэкис тииптэрин сэхэргээһин, ойуулааһын, тойонноһун диэн араарар.

Монолог (сэхэргиир, ойуулуур, тойоннуур) уонна диалог (кэпсэтии, сана үллэстии, ыйыталаһыы, о.д.а.) арааһын сатаан туһанар.

Ү чииппэргэ үөрэнээччи үөрүйэһэ, сатабыла

- Туохтуур олоһун сатаан араарар, ахсаанын, сирэйин быһаарар. Синоним туохтуур суолтатын арааран өйдүүр. Тылдыттан туохтуур арааһын бублар, суолтатын быһаарар, этиигэ туттар.
- Туохтууру араас сыһыарыынан үөскэтэр. Паараласпыт туохтууру үөскэтэр, саңарар саңаһа сатаан туттар.
- Сэхэргиир тиэкискэ туохтуур араас кэмин, сирэйин атын суолтаһа сатаан туһанар.
- Көмө туохтууру истиил ирдэбилигэр дьүөрэлээн туттар.
- Саңарар саңаһа, уус-уран айымныыга туһаайыы дэгэтин өйдөөн көрөр, сыаналыыр. Саңарар саңатыгар туохтуур туһаайыытын истиил ирдэбилигэр дьүөрэлээн туттар.
- Туохтуур киэбин сорудах быһыытынан уларытар, этии ис хоһооно хайдах уларыһарын кэтээн көрөр.
- Сахалыы туохтуур көрүңүн сорудах быһыытынан уларытар, этии ис хоһооно хайдах уларыһарын кэтээн көрөр.
- Туохтуур кыччатар халыыбын быһаарар, сатаан үөскэтэр. Этигэн кыаһын өйдөөн көрөр, сыаналыыр. Туохтуур кыччатар халыыбын истиил ирдэбилигэр дьүөрэлээн тут

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ

1	V-VI кылааска үөрэппити хатылааһын. Тыл баайа (Лиэксикэ)	Тыл баайа (Лиэксикэ)	1	09.09	
2		Сага дорбооно. Арпагыраапыа.	1	16.09	
3		Тыл үөрэбин салаалара. Сиинтэксис, морполуогуйа.	1	23.09	
4		Ситимнээх сана. Литэрэтиирэлии тыл	1	30.09	
5	Туохтуур – сана чааһа	Туохтуур өйдөбүлэ	1	07.10	
6		Туохтуур кэмэ	1	14.10	
7		Туохтуур кэмэ	1	21.10	
8		Туохтуур туһаайыыта	1	28.10	
9	Сангарар сананы сайыннары	Кэпсэтии (диалог) – тизкис көрүннэрэ	1	11.11	
10		Көмө туохтуур	1	18.11	
11		Туохтуур көрүңэ	1	25.11	
12		Тус туохтуур. Киэп. Кэпсиир киэп.	1	02.12	
13		Ойоѳос киэптэр	1	09.12	
14		Киэптэр кэмнэрэ, дэгэт суолталара	1	16.12	

15	Сыһыат туохтуур-саҥа чааһа.	Сыһыат туохтуур. Хос хайааһын – сүрүн хайааһын бэлиэтэ.	1	23.12	
6		Сыһыат туохтуур саҥарар саҥаҥа туттуу	1	13.01	
17	Аат туохтуур-саҥа чааһа.	Аат туохтуур. Суолтата. Араастара. Уларыйыта.	1	20.01	
18		Аат туохтууру саҥарар саҥаҥа туттуу	1	27.01	
19		Хатылааһын. Аат туохтуур	1	03.02	
20		Үлүбүөй туохтуур. Суолтата. Этиигэ оруола.	1	10.02	
21		Хатылааһын уруок		17.02	
22		Хатылааһын уруок	1	24.02	
23	Сыһыат саҥа чааһа	Сыһыат өйдөбүлэ	1	03.03	
24		Сыһыат арааһа	1	10.03	
25		Сыһыаты хатылыыр уруок	1	17.03	
26	Көмө саҥа чаастара	Көмө саҥа чаастара. Эбиискэ	1	24.03	
27		Сыһыан тыл-саҥа чааһа	1	07.04	
28		Дьөһүөл- саҥа чааһа	1	14.04	
29		Ситим тыл – саҥа чааһа	1	21.04	

30		Ситимниир ньыма арааһа	1	28.04	
31		Сага аллайы – сага чааһа	1	05.05	
32		Хатылаабын уруога	1	12.05	
33		Сага чаастарын хатылааһын	1	19.05	
34		Сыллаабы хатылаабын	1	26.05	